

ФОЛКЛОРИСТЪТ МИХАИЛ АРНАУДОВ

НАБЛЮДЕНИЯ И РАЗГОВОРИ

Елена Огнянова

Трудно е в рамките на една студия като настоящата да се обхванат всички научни проблеми, които са спирали вниманието на акад. Михаил Арнаудов. Но аз ще използвам личните си наблюдения и разговори с него, които имат възможност да водят повече от едно десетилетие, тъй като ни свързваше обща работа по издаването на някои фолклорни трудове. На първо място трябва да отбележа работата ни по издаването на „Българско народно творчество в тринадесет тома“ (1961—1965), „Баладни мотиви в българската народна поезия. Делба на двама братя“ (1964), „Веркович и Веда Словена“ (1968), „Очерци по българския фолклор“ (1968—1969) и др. При общата ни работа аз можех да се срещам и разговарям отблизо и продължително време с този неизчерпаем източник на знания из областта не само на българския, но и на чуждия фолклор, с неговата удивителна памет и лекота да цитира едно или друго научно произведение или автор от далечно време. Трябва с признателност да отбележа, че акад. Арнаудов никога не пестеше времето си, когато трябваше да ми обяснява някакъв въпрос, да ме подпомага в скромните ми занимания, които бях посветила на фолклора. Напротив, с една неизчерпаема енергия и завидна лекота той ми изнасяше цяла беседа, но така, че и аз да взема участие и да не се чувствам съвсем като ученичка, подсказваше как трябва да се „подхване и изследва издълбоко“ даден проблем, да се осветли в съвременна и реалистична светлина, за да има качества на научен принос. Именно на тия негови възгледи, на мнението му за един или друг фолклорен въпрос имам намерение да се спра тук, като използвам, разбира се, неговите заключения и възгледи, отразени в издадените му досега научни книги, посветени на фолклора.

*

Михаил Арнаудов е роден на 5 октомври (ст. ст.) 1878 г., няколко месеца само след освобождението на България от петстолетно турско иго. Бащата, Петър Сибинов Войнов, по потекло от Тетово, Македония, е търговец житар, представител на търговската къща „Дина Бебис“, а майката Друмка Михайлова Панова е дъщеря на заможен русенски първенец, също търговец, чийто корен е от Стара Загора. Името на Михаил Панов — дядо по майчина линия, се среща често като спомоществовател на първите български книги от средата на миналия век. Често пъти, когато става дума за неговия произход, акад. Арнаудов с усмивка казва: „Аз като че ли свързвам в произхода си потомците от трите части на нашето отечество: Мизия, Тракия и Македония. В съзнанието си никога

не съм могъл да откъсна една част или една провинция на България от друга. Винаги съм имал съзнанието на българин, за когото е скъпа съдбата на българина от различните краища на отечеството. "Та вероятно по майчина линия ще да се е предала любовта към книгите, тъй като дядо Михаил Панов, на когото е и кръстен внукът, е имал богата духовна природа, любов към българската книга независимо каква е била тя: ученическа христоматия, сборник с народни песни, история или пък друга някоя книжка, каквито са се появявали след втората половина на XIX столетие.

Майката умира твърде рано — 28-годишна, когато синът ѝ е едва 8-годишен, ученик в трето отделение, тъй като е тръгнал една година по-рано на училище. Бащата е бил енергичен, предприемчив, сърдечен, с меко сърце и голяма преданост към семейно огнище и челяд. Но неговата работа е налагала често да отсъствува с дни от къщи и да стои далеч от възпитанието и заниманията на децата си. Той се оженва повторно „за една добра жена — Ганка, от Трявна, която имаше към заварените си деца нежно чувство и добро отношение и беше спечелила нашата привързаност и благодарност. Но тя беше много затрупана с работа, имаше малки природени деца, домашни грижи и тя също не можеше да надзирава игрите ни или да оказва каквото и да било влияние върху мен. Чувствувах тогава, като дете, и по-късно през младините си, та дори и сега, че с ранното загубване на майка ми аз съм изгубил и правото над душата, която бих обичал най-много и най-силно и която би оказала благотворно влияние върху хода на живота ми. И досега усещам над себе си покровителството на майчиния дух и това е сякаш компенсация, че бях лишен рано от майчина обич и грижа.“

Когато едно дете остане без майка, а бащата е зает и твърде улисан в други неща, за да се занимава с детето си, то изпитва влиянието на улицата или това на учителя. Михаил Арнаудов има щастието да изпита върху себе си не само влияние, но и безкрайна обич на учителите си и особено на учителя по литература в гимназията Никола Бобчев. И днес признателният ученик говори с благодарност и топлина за този свой учител, който като че ли, макар и неволно, начертава пътя на неговата бъдеща научна дейност. Никола Бобчев е бил високообразован човек на онова време, възпитаник на Харковския и Лайпщигския университет, доктор на философските науки, с дълбоко познаване на литературата и фолклора. Именно той предава или по-право насажда любов към тия науки у своя ученик. Но за любовта към фолклора трябва да отдадем заслуженото и на селяните от русенските села. Ето какво разказва днес акад. Арнаудов за ранните си детски години:

„Баща ми често ме вземаше с колата, като обикаляше селата за събиране на жито. Това ми правеше голямо удоволствие не само защото имах възможност да пътувам, но защото селяните ми правеха силно впечатление с чистотата на нравите, на облеклото си, на взаимните си отношения, на цялата си нравствена сила. Аз изпитвах не само възхищение, но и един детски възторг от трудолюбието на селянина, от неговата привързаност към земята, от стремежа му да я обработва грижливо и с любов, да ѝ е признателен за хляба, който взима от нея. По-късно, когато започнах да се занимавам научно с народното творчество, с бита, обичаите и обредите на българина, в съзнанието ми винаги изплуваха чистите и силни образи на селяните от Русенско, които фактически бяха моите първи запознанства с българина изобщо. И оттогава дори и до днес аз съм запазил в душата си най-хубаво и светло чувство към българския селянин, към неговия труд, към стремежа му да опази чист своя език и нравите си, които е спасил, бих казал, непокътнати при различни превратности в националната съдба. Моят жив интерес към народните традиции лежи и трябва да се търси не другаде, а в непосредствената ми и здрава

възка с народа, от която се роди и любовта ми към старинните обичаи, към това пленително и силно народно творчество, към народния гений, който бе създал, усъвършенствувал и предал на поколенията своя свеж и непомрачен дух, своя оптимизъм и любов към живота. За това нему посветих дълги години от творчеството си, защото го чувствах винаги много близък, много сроден и най-важното незаменим с всичко, което е създал. В никакъв случай не може да се каже, че „бай Ганьо“ е верният тип на българина. Повярвай ми, че не само детските ми спомени за русенските селяни, но и после, по-късно, когато обикалях отечеството ни, аз се удивлявах от гостолюбието, трудолюбието и добротата на нашия селянин, от неговото вярно чувство към живота, от дълбокия му и здрав реализъм, от сигурността му, с която работи и припечелва хляба си, от начина, по който възпитава своите деца. Това се отнася с еднаква сила и за селяните от Добруджа, и за тия от Търновско, и за шопите, и за тракийците, и за родопчани, и за всички, където съм бил, където съм се срещал и разговарял с тях, където съм се ползувал от тяхното внимание, гостолюбие и готовност, да споделят това, което имат и което знаят. Байганьовщината у нас може да се отнесе към някои отделни селендури, които в стремежа си да разчупят своята хубава селска обивка се явяват като някакви хибриди — ни риба, ни рак, оставили здравите си селски устон, а им липсва култура, познание и интелигентност, затова предизвикват преди всичко съжаление, а след това смях, дори и презрение. Не трябва и не бива никога да се отъждествяват тия хора със селянина ни изобщо, защото по такъв начин ние обиждаме тоя широк народен слой, който с нищо не е заслужил друго освен уважение и преклонение пред неговия чист народолюбив дух, неговото трудолюбие и безкрайна преданост към челяд, към род и родина.“

Испаднал под благотворното влияние на своя любим учител Никола Бобчев, прилежният ученик чете много и разнообразна литература, особено по литературни и фолклорни въпроси. При едно мое посещение в дома му на ул. „Славянска“ № 76 акад. Арнаудов ме посрещна усмихнат: „Намерих за тебе нещо, което сигурно ще ти бъде интересно. Разказвал съм ти, че още в училище съм се занимавал много сериозно с четене на книги и статии по въпросите на литературата и фолклора. Сега намерих случайно един мой бележник от последния клас на гимназията, в който съм отбелязвал прочетеното.“ И той ми подаде едно малко подшито тефтерче. На първата страница чета: „Бележник за теми на матуритетните изпити 1894—1895 год. VII кл. — 1895 г. Русе, М. Арнаудов.“ Обърнах ситно изписаните страници със заглавия и автори. Между тях личат: 1) Обща характеристика на българската народна поезия; 2) Вестник Европы, 1894, студия от А. Пипин „Легенди и апокрифи в древната руска писменост“; 3) А. Миелин, „Балади и народни песни от Чехия и България“, Париж, 1894; 4) А. П. Стоилов „Битови песни“, СБНУ, 1894; 5) Ив. Шишманов, „Легенди в българската народна поезия“ (на немски език), Страсбург, 1891; 6) Хр. Максимов, „Не било магия“ и „Огнище без огън“; 7) Никола Бобчев, „Произход и изображение в народния епос“; 8) Никола Начов, „По апокрифната литература“; 9) Георги Попов, „Българските битови песни“; 10) А. Иширков, „Момчил юнак. Български предания“; 11) Ив. Шишманов, „Предмет и задачи на българската етнография“; 12) Беньо Цонев, „Новобългарската поезия преди Паисий“; 13) Димитър Матов, „Неверна Груевича — баладен мотив из нашата народна поезия“; 14) Р. Кьосев, „Биографията на Неофит Рилски“; 15) Ив. Жданов, „Руски епос“; 16) Списание Денница 17) сп. Български преглед. След тях се редят заглавията на много статии и студии, посветени на творчеството на Пушкин, Тургенев, Островски и Толстой, както и редица съобщения за българското ранно възрождане.

Още тук личи изследовател, който винаги и при всички свои научни задачи ще се опира на богата фактология. За да се заеме с дадена тема, той трябва да познава всичко писано преди това или дори само съобщено било в нашата, либо в чуждата научна литература.

Сериозната подготовка за писмени изпит по български език се оказва от изключително голямо значение. На матурата учениците получават темата „Обща характеристика на народната поезия“.

— Написах това, което знаех за темата — разказва акад. Арнаудов, — поставих дата 5 юни 1895 г. — предадох работата на учителя си с вярата, че съм направил нещо добро.

Останалите изпити взема също успешно и през септември се записва студент по славянска филология във Висшето училище — днешния Софийски държавен университет „Климент Охридски“. Ето какво ми разказа той при разговор на 17 май 1964 г. по повод студентството си:

— С голямо нетърпение очаквах лекциите на проф. Ив. Шишманов, чиито статии и студии следях с голям интерес още в училище, на Л. Милетич, Д. Матов, Ал. Теодоров-Балац и Б. Цонев. Всички те имаха голям авторитет за мен. По това време аз вече четях и руски учени, и руска литература. Особено трудовете на тримата Александровци: Александър Веселовски, Александър Потеня и Александър Пипин. Именно тези трима Александровци станаха моето пътеводно съзвездие. В поезията се увличах от Пушкин, а при това четях с голямо удоволствие Чехов и Толстой. Слушах лекциите на професорите си и се вълнувах от всичко, което научавах от тях. В края на ноември 1895 г. след лекцията си проф. Ив. Шишманов, преди да слезе от катедрата, неочаквано запита: „Познава ли някой от вас Михаил Арнаудов от Русе?“ Аз станах крайно смутен от мястото си и казах съвсем тихо: „Аз съм Михаил Арнаудов.“ Не знаех за какво ме търсеше професорът и това много ме притесни. Отидох до катедрата, той ме погледна приветливо и ми подаде ръка: „Елате, искам да се запозная с вас. Четох статията ви в сп. „Извор“ и искам да поговоря с вас по нея. Заповядайте у дома, аз живея на ул. „Неофит Рилски“ и ми даде номера си, като ми определи и часа на посещениято. Бях много развълнуван от това внимание на известния учен към свършено непознат младеж от провинцията. А при това си блъсках главата за каква статия в сп. „Извор“ става дума, защото аз нищо не бях предлагал на списанието! Но на определения ден и час отидох в дома на професора. Шишманов ме посрещна изключително внимателно и вежливо, като веднага ми заговори за статията, и още влизайки в кабинета му, той ми подаде един екземпляр на списанието. И тук, вече в къщата на проф. Шишманов, разбрах, че съм станал автор, а това дължах на своя любим учител по литература д-р Никола Бобчев. Когато прочел моята матуриретна писмена работа „Обща характеристика на народната поезия“, харесал я и без да ми каже, без да поиска съгласието ми, взел, че я предал на главния редактор на списанието Цветан Трифонов и беше отпечатана в ноемврийската книжка (вж. сп. Извор, год. V, кн. 3, стр. 124, 1895).

Много неща чух тогава от Шишманов, които сега и не мога да си спомня. Той ме разпитваше подробно за семейството ми, за моето образование дотогава. Като разбра, че идвам направо от училищната скамейка, той ми разви една широка програма на самообразование, даде ми много ценни напътствия: какво трябва да чета, как да работя, за да може да се получи успешно осъществяване на задачите, които професорът поставяше пред мене. Той ми посочи автори и книги и ми предостави да използвам неговата библиотека на воля. Така стана моят неочакван дебют като автор, който обърна вниманието на проф. Шишманов върху мене и това промени цялата ми по-сетнешна съдба.

— А по-късно професор Шишманов покани ли ви отново у дома си?

— Та аз станах чест гост в неговата къща, оставяше ме често на обяд и на вечеря, канеше ме на чай и водеше с мене дълги разговори върху прочетеното, контролираше моите занимания, обясняваше ми някои неща, които неминуемо изникваха при четенето на различни научни книги. Освен това неговата жена, госпожа Лидия Шишманова, високообразована и интелигентна, беше дъщеря на проф. М. Драгоманов, рядка събеседница, която умееше да предразположи и да създаде приятна за занимания атмосфера. Но не стигна само това. В скоро време проф. Шишманов написа една рецензия за моята статия и я помести в професорското списание „Български преглед“, кн. I, 1896. Беше направил твърде подробен анализ, като одобряваше застъпените от мен възгледи и завършваше с твърде ласкави думи: „Ще ми се да вярвам, че името на младия автор ще го срещаме с време често под научни трудове. Първият опит е насърчителен.“ Трябва да призная, че тия думи ме трогнаха дълбоко, аз бях развълнуван и смутен от голямата оценка на професора, както и от смелата му прогноза, която ми възлагаше тежки задължения. Налагаше се да работя упорито и неуморно, да чета наши и чужди извори, за да оправдая надеждата на професора. От друга страна, моите другари и състуденти почнаха да ми отправят добродушни закачки. Но не само те. Скоро се появи една статия във в. „Мир“ от редактора Ив. Пеев-Плачков, който подложи на иронично подмятане и самия Шишманов. „Как — питаше авторът на статията — могат да се правят препоръки за един неопитен и непознат студент!“ Разбира се, това още повече ме задължаваше. Аз трябваше да работя не само за себе си, а трябваше да оправдая и доверието на Шишманов, който така смело беше направил своята прогноза. Значи трябваше да работя и да работя!

— Като студент печатахте ли други работи?

— Две години по-късно написах нова статия в сп. „Училищен преглед“, кн. юли—август, 1898. Това беше малко изследване — „Произход и родина на старобългарският език“. Бях го написал по препоръка на проф. Л. Милетич, един блестящ професор с голяма ерудиция и изключително изкуство да чете лекциите си и да внушава на слушателите си респект и вяра. Той също беше оценил моето старание и очевидно възлагаше някакви надежди. Но тоя път, както казва народът, „Парен каша духа“, аз подписах статията си само с инициалите М. П. А., вярвайки, че няма да ме познаят. Проф. Шишманов обаче, който следеше зорко за моето развитие и беше се убедил в моите добри възможности и намерения, та ме предвиждаше за свой помощник в университета, беше познал статията и, разбира се, пак стана един дълъг поучителен разговор. След това аз изнасях много реферати и доклади в Славянския семинар, които убеждаваха моите учители, че ще вървя и мога да се проявя щастливо в начертания ми от тях път. Съжалявам, че Димитър Матов умря толкова млад — едва 30-годишен, след като ни беше чел лекции само първия семестър. Аз не можах за това кратко време да изпитам неговото благотворно влияние, което сигурно щеше да се окаже като допълнение на това, което вършеше с мен Шишманов.

Слушам разказа на акад. М. Арнаудов и в душата си го облажавам за това, че е имал толкова добри учители, които са го открили на време и са му оказали такава сърдечна морална помощ. Наблюдавам го с любопитство. Той е потънал някъде в далечните спомени от ония напрегнати студентски години, когато е работел денонощно с добрата амбиция да оправдае вярата на своите учители. Сякаш отгатнал мислите ми, акад. Арнаудов казва:

— Нашето Висше училище имаше тогава само тригодишен курс. Страната имаше нужда от образовани хора и затова курсовете и на гимназиалното, и на висшето образование бяха съкратени. Ония, които показваха данни за научна

работа, биваха изпращани по препоръка на своите професори в чужбина, за да се специализират в дадена област.

Така и аз, като завърших успешно Висшето училище, по препоръка на Шишманов, но със свои средства заминах да специализирам в Лайпциг и Берлин. Имах удоволствието и рядкото щастие да слушам лекции на високо издигнати хора, чиито имена блестяха в науката. В Лайпциг слушах Бругман, Вайсбах, Вундт и Лескин, а в Берлин лекциите на Шмид, Вебер, Гелднер и Винклер. Слушах лекции по сравнителна граматика, литовски, старондийски, староперсийски и асировавилонски езици. По този начин осъществявах широката програма на Шишманов да се специализирам в тия предмети все с оглед за проучване на нашия фолклор и издирването на неговите дълбоки корени в древността, във връзка със старите културни или примитивни народи. По това време слушах лекции и при Александър Брюкнер по руска и полска литература — двете най-големи литератури на славянството. През 1900-та година написах статията „Буда и будизъм“, която напечатах в сп. „Български преглед“, и две години по-късно — 1902 г. — в сп. „Мисъл“ — „Вавилон и Библията“. Те идат да потвърдят колко сериозно съм се занимавал с предметите, които слушах от известните професори и които свидетелствуват за моето самообразование. А трябва да призная и това, че като заминах за специализация, аз дигнах един сандък оттук с министерски сборници (СБНУ), където се печатаха интересни статии и особено интересен фолклорен материал. Струваше ми се, че аз не мога да дишам в чужбина без тия български книги и те като че ми даваха сигурност в моята работа. А по това време вече се опознавах с фолклорните трудове на Манхард, Бенфай, Тейлор и др., особено ония, които третираха проблеми за старата митология, вярванията, сагите и обичаите. Аз имах идея да се занимавам именно с тия проблеми, още повече, че с тях се занимаваха и моите любими трима Александровци от Русия.

— Кога подновихте своите публикации по фолклорни въпроси, и то главно въпроси, отнасящи се до българския фолклор?

— От специализация се завърнах през 1900 г. и постъпих учител във Видин. Видя ми се просто страшно в този малък градец. Тогава нямаше библиотеки, нямаше много културна среда. Видин се оказа земеделски градец, каквито има много в нашата страна. След връщането ми от специализация в Лайпциг и Берлин аз отведнъж се почувствувах някак си не съвсем справедливо запокитен някъде, където не можех да използвам получените знания. А по това време Министерството на просветата замисля една обширна българска енциклопедия в няколко тома. Този вид енциклопедия е трябвало да излезе под наслов „Българско отечество“ и в нейното написване са поканени да участвуват най-добрите български учени. За българските народни приказки е поканен мойт учител д-р Н. Бобчев, но той отказва, като заявява, че за изработване монография на българските приказки има добре подготвен млад специалист, който е учител във Видин. Щом произнесъл моето име, всички се съгласили, че аз ще изпълня тая задача добре. И те я възлагат на мене. Хубаво, ама във Видин аз нямам условия да работя, нямам нужната ми литература. Тогава моите учители и ръководители — Шишманов и Бобчев — почват да гласят завръщането ми в София, разбира се, пак на учителска длъжност, но това не можа да стане много скоро, та поучителствувах и в провинцията, а след това бях преместен в столицата.

В запазената обширна кореспонденция между проф. Шишманов и М. Арнаудов има много писма, които свидетелствуват за топлия грижи на професора към своя студент. Точно по времето, когато на М. Арнаудов е възложена монографията на българските народни приказки за „Българско отечество“, Шишманов пише в писмо от 9 март 1901 г. до Арнаудов:

„В тоя том на сборника (става дума за Министерски сборник — бел. Ел. Огн.) печатам от Поливка „Бележки към Шапкаревите приказки“, които ще Ви бъдат навярно полезни за монографията. Собствено те са поръчани за Вас. По-нататък ще Ви препоръчам на самия Поливка, който е готов да Ви помогне...“

И той споделя със своя ученик по-нататък: ... „Против сборника се подига отново цял кръстоносен поход. Многобройните му доброжелатели биха тъй охолно желали да го унищожат! Неотдавна Ягич ми пишеше, че моят Сборник върши повече работа от цялата Белградска академия. Види се за това и нашата академия иска да се отличи, като вземе върху си изданието и го разстрои.“

Преместен в София, М. Арнаудов заедно с учителската си работа продължава да се занимава неуморно и упорито и с научни изследвания.

— Тъй като се заех с монографията на българските приказки — разказва М. Арнаудов, — имах възможност да надникна по-дълбоко в тях и написах една малка студийка „Народните приказки и тяхното потекло“, която обнародвах в кн. 11 на сп. „Училищен преглед“ — едно твърде авторитетно списание по онова време. Това е един етап, преди да подготвя моята класификация на българските народни приказки, която излезе в кн. 21 на Министерски сборник през 1905 г. А освен това при работата ми над първата студийка възникна в мен и идеята за по-сетнешните ми „Студии върху български обреди и легенди“. Въпреки че в голяма част от проучените легенди аз намирах връзка с легендите на други народи, оценявах нашите с нещо много оригинално и самобитно, което беше наложено от самите нрави и бит на българина.

След четиригодишно учителствуване и по препоръка пак на проф. Шишманов младият учен заминава отново за Германия, за да поработи спокойно върху някои въпроси, защото там има богати библиотеки, които липсват в младата ни държава. Той се застоява отначало в Лайпциг, а след това отива в Прага. През 1904 г. се води оживена кореспонденция с проф. Шишманов, от която узнаваме за работата и грижите на М. Арнаудов. През юни 1905 г. д-р Н. Бобчев предава подготвената докторска дисертация на Шишманов, която е получил от Арнаудов, който по това време е в Прага в очакване на защитата. На 28 август 1905 г. Шишманов му пише:

„Драги господин Арнаудов, господин Бобчев ми предаде едва оня ден Вашата дисертация, която нямам естествено възможност да прегледам изцяло и основно, но от добросъвестния прочит на Увода можах да се убедя, че моят ученик не ме е засрамил в Прага. . .“ И веднага поставя въпроса за доцентската му кандидатура, като му дава указания какво да печата, за да може той да устоява избора му в Академичния съвет.

През есента на 1905 г. М. Арнаудов полага докторски изпити при професорите Масарик и Дъртина — по философия, Пастърнек и Иржи Поливка — по славянска филология, и Зубати — индийска филология. Така след упорит денонощен труд М. Арнаудов става първият наш доктор по индийска филология. Върнал се отново в родината си, той е назначен за кратко време поддиректор на Народната библиотека като заместник на Пенчо Славейков и по негова лична препоръка. През 1907 г. в Първия годишник на III софийска девическа гимназия М. Арнаудов печата една малка студийка върху Възраждането. През 1908 г. той е избран за доцент по сравнителна литература при катедрата на проф. Шишманов и на 26 октомври 1908 г. чете своята встъпителна лекция, която минала блестящо. За това свидетелства и кратко време писмо на Шишманов, който по това време е в Чамкория (днешния Боровец) и на 30 октомври пише:

„Любезни господин Арнаудов,

Току-що узнах от колега Милетич, че сте чел първата си лекция „блясково“. Моите най-сърдечни честитки! Нека се убедят, че не съм препоръчвал недостоеен и неспособен човек.

Ваш Ив. Шишманов“

Така се осъществява едно откоleshно желание на професора да има за помощник и заместник своя любим ученик. Тая дружба, лична и научна, продължава до самата смърт на Шишманов — 1928 г. В стотиците писма, които той е писал на своя ученик и приятел, лъха едно голямо чувство на обич, на уважение, чувство на загриженост, на интерес към заниманията, към задачите, които трябва да осъществи младият учен. Някои от тия писма излагат цяла почти програма на бъдещата научна дейност, която дава широки възможности откъм идеи и проблеми. За това най-добре свидетелствува и писмото от 4 юли 1909 г., когато Арнаудов вече като доцент е и пръв помощник на Шишманов. В това писмо става дума за разпределение на лекциите между титуляря и неговия помощник. Шишманов между другото пише: . . . „Вие като че не искате да се занимавате с началата на европейските национални литератури. Но тая област е тъкмо за Вас, теоретикът на фолклора, на поезията изобщо и пр. (Где напр. може да се разисква по-добре въпросът за произхода на новия епос, лирика, драма, роман и пр.) . . . Не мога освен да Ви благодаря, разбира се, че предвиждате и фолклорните студии в своя план. Нашият Университет ще бъде един от първите, в който народоуката получава право на гражданственост (това ще стане и другаде, колкото повече фолклорът като наука н а л а г а своята метода върху изследванията в областта на литературната история. Ученият фолклорист не е ли литературен историк?). Та и тъй трябва да бъде, защото колкото повече изучаваме „народната“ словесност, толкова повече ни стават явни нейните връзки с „литературата“ в по-ясна смисъл. Разлика собствено няма никаква, щом се изхожда из теорията за личното творчество. . .“

Постъпил в университета като доцент, младият Арнаудов вижда, че тук малко ще го ползува специализацията му по древните източни езици и култура. Ето защо в съгласие с проф. Шишманов той обръща своя поглед към Българското Възраждане и към проучването на българския фолклор. И се зареждат един след друг трудове, посветени на народното творчество: 1) Български народни приказки. Опит за класификация (1905); 2) Студии върху български обреди и легенди (1912); 3) Фолклор от Еленско (1913); 4) Обичаи и песни на Източна Тракия (1913); 5) Народен поет и народна поезия (1914); 6) Нови сведения за нестинарите. Студии върху български обреди и легенди, кн. II (1917); 7) Български празнични обичаи (1918); 8) Крали Марко в народната ни поезия (1918); 9) Празничен огън. Из историята на българските годишни обичаи (1919); 10) Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни песни (1923); 11) Историята на една балада. Мотивът Павлица делия и Павлица млада (1923); 12) Студии върху български обреди и легенди (1924); 13) Български сватбени обреди. Етноложки и фолклорни студии (1931); 14) Българска народна поезия. Отбор и характеристика (1931); 15) Български пословици. Отбор и характеристика (1931, 1939, 1943, 1949); 16) Очерци по българския фолклор (1934). Второ допълнено издание в два тома (1968—1969); 17) Български народни приказки. Характеристика и отбор (1938, 1943); 18) Български народни песни. Отбор и характеристика, кн. 1 — Епос. Лирика (1939), кн. 2 — Лирика. Епос. Балади. Новели. Легенди (1942 в две издания); 19) Български народни празници. Обичаи, вярвания, песни

и забави през цялата година (1943). Книгата е основно преработено и допълнено издание на Български празнични обичаи от 1918; 20) Митически народни песни (т. IV БНТ, 1961, с предговор и богати бележки); 21) Обредни народни песни (т. V БНТ, 1962, с предговор и бележки); 22) Баладни мотиви в българската народна поезия. Делба на двама братя (1964); 23) Веркович и Веда Словена. Българското възраждане в Македония (1968).

Двадесет и три заглавия, които обобщават в себе си стотици сложни въпроси, свързани с произхода, развитието, историята, творчеството, бита, нравите, духовната култура на българския народ, идват да подсказват каква огромна работоспособност и каква богата ерудиция притежава техният автор. Малцина могат да се похвалят с такава продуктивност, и то само в областта на фолклорните изследвания. А трябва да се изтъкне, че акад. М. Арnaudов е дал с еднаква вещина своя принос и в проучването и характеристиката на Българското Възраждане, както и в областта на литературознанието.

*

Като редовен доцент в университета Михаил Арnaudов не се затваря в тесните рамки на преподавателската дейност, а разгръща широка научна дейност и работи главно в областта на фолклора. През 1912 г. в Списание на Българската академия на науките, кн. IV, стр. 1—122, печата своите „Студии върху български обреди и легенди, част I. Това подсказва, че авторът предвижда и други части на тия изследвания, но на тях ще се спра по-късно. През същата 1912 г. той записва извънредно интересни материали, които обнародва през 1913 г. в СбНУ, кн. 27, под наслов „Фолклор от Еленско“. Преди това у нас вече са издадени и други сборници с фолклорни материали, като почнем от записите на Стефан Веркович „Песме македонски бугара“ (1860), на Миладиновци „Български народни песни“, Загреб (1861) и др., а след Освобождението сборниците на Васил Икономов (1893), на Никола Бончев (1884), на Ат. Илиев (1889), на свещ. Любенев (1891), на Елена Янкова (1908) и други някои по-големи или по-малки сборници с материали. Но „Фолклор от Еленско“ се явява първата по рода си у нас книга, в която е направен опит не само да се запише репертоарът на няколко добри народни певци, но и да се анализира, да се съпостави отношението на учители и ученици певци, да се проследи и разгледа създаването и развоят на вариантите. Тази книга именно поставя началото на пълно изследване на даден фолклорен материал, като се правят строги научни изводи, съгласувани с естествената среда на битуване на това творчество и отношението на самите творци към него.

Защо авторът избира именно Еленско и как попада на най-добрите и изтъкнати певци от този край? Това е един въпрос, който заслужава внимание. От изследванията му се вижда, че той е кръстосвал страната по всичките ѝ краища и неговите научни трудове се разпределят някак си географски. Но как се случва така, че започва от Еленско неговото първо сблъскване с „терена“? Ето какво ми разказва акад. М. Арnaudов:

— Да започна моите теренни изследвания от Еленско не е нещо предвзрително обмисляно и подготвяно. Това е просто една случайност, защото причината е външна, без никакъв вътрешен подтик. В една махала Йовковци е роден зет ми — мъж на сестра ми — Иван Камбуров, офицер. Сестра ми ме покани да ѝ гостувам. Имаха хубава къща, която се намираше наред селото. Отидох да прекарам един месец при тях през лятото на 1912 г. Трябваше да ти кажа, че тази област там представлява една мъничка Швейцария, с много горички, ливади и ниви, обработвани най-грижливо. Драго ми беше да пътувам навсякъде, където исках — нищо не ме безпокоеше. Носех само две неща —

тетрадки за записване и тояга да се браня от кучета. Поразпитах близките съседи на сестра ми има ли добри певци и певици по тоя край, които да ми кажат добре своя материал. Спомних си как една нощ бях пробуден от песните на жътварките, които рано отиваха да жънат. В просъница песента ми се стори нещо ангелско, неземно. Порази ме чудната мелодия и аз я слушах, без да вниквам в думите. Тази мелодия сякаш и сега още звучи в ушите ми.

Първата певица, която ми посочиха, беше Стоянка Драгостинова, която живееше в махалата Лазарци.

Де е тази махала?

— Наблизо. Но тя живее в града при сина си.

Отидох в Елена и много бързо открих Драгостиница. Тя се оказа жена на около 55 години, с твърде изразително лице и необикновено подвижна мисъл. Заговарям я за какво съм дошъл. Без много уговорки тя ме разбра тутакси, но се оказа в първия момент неспособна и безсилна да ми изпее песен.

Тук аз се изненадах от тази реакция на певицата и веднага попитах професора:

— Защо се оказа безсилна? Стесняваше я вашето посещение или пък вие не се бяхте обяснили достатъчно добре за какво ви трябва нейните песни? При моята практика на записвачка певците обикновено се стесняват от това, че им е оказано внимание от един по-образован от тях човек, и не могат да схванат добре какво интересно има в песните, които пеят и които се знаят от всички. По-голям страх са проявявали пред магнитофона, защото се бояха по-рано, че ще им вземем гласа. А вие казвате, че Драгостиница е била една жена с твърде подвижна мисъл, която ви е разбрала веднага, щом сте отворили дума за песните ѝ, а след това отведнъж остава безсилна. Защо?

Не, тя не се стесняваше от това, че аз исках песните ѝ. Причината беше съвсем друга. Тя ми каза, че е загубила деца и мъж и след тяхната смърт от преди 20 години не е отваряла устата си да запее. Смятала това за неуместно при голямата скръб, която носеше в душата си. Хората около нея са разбирали тази дълбока тъга и никой не я притискал да пее. Слушах тази скромна и тъжна жена, съчувствувах ѝ, но не се отказвах от желанието да запиша репертоара ѝ.

— Но, бабо Драгостинице, знае ли някой друг твоите песни? Чувам, че били много хубави.

Тя поклати глава недоверчиво и отговори:

— А надали ще се намери друга жена, която би могла да каже толкова песни. Те са много и с тях веселях някога моите другарки по жътва и по седенките.

— Тогава, като ги не знае друг, бива ли да погинат тези хубави песни на нашия народ заедно с тебе? Не е ли грехота това съкровище да изчезне тъй жалко? Тия песни са нашата история, нашият живот, нашата радост в къщи и на полето. Тия песни не бива да загинат. Ти трябва да ми ги изпееш не за да ми направиш удоволствие и не за веселба, а да спасим толкова бисери на нашата поетична народна дарба. Аз съм дошъл тук не за развлечение, а да издира тия завети на миналото, които ще интересуват народа ни, науката ни, дори свят светува. Аз нямаше да дръзна да те безпокоя, ако не усещах, че събирането на тия песни е мой и твой дълг. А ти ми каза, че друг не знае тия песни. Да ги погребем ли така без време?

Баба Драгостиница беше умна и мъдра жена, разбра моите доводи, замисли се дълбоко. Оставих я така известно време и като се върна от своя унес, каза ми:

— Не съм пяла много време, не зная дали помня всичко тъй, както бях го чула и запомнила, както съм го пяла едно време, преди да ме сполети

тази голяма скръб. Но ти си толкова прав в приказките си, че не мога да ти откажа и да не изпълня макар отчасти твоето желание.

Зарадвах се на нейните разсъждения и веднага помолих:

— Е, хайде да ми ги попееш и, ако ги помниш добре, ще ми ги кажеш без мелодия и опитът ще ни покаже по-нататък какво да правиме.

Замисли се тя и като заради тихо, каза през сълзи: „Дано не е грях, че наруших мълчанието си. Защото аз или ходя на черква, или слушам да ми четат евангелието в къщи, за да се утешавам в голямата си болка. Ама сега ще се опитам да кажа нещо, което ти искаш от мене.“

Като каза тия думи, тя запя тихо. Зарадван скрито, че успях с убедителните си думи да ѝ внуша да запее, почнах да записвам в тетрадката си. За мое удивление песента течеше спокойно и сигурно без никаква грешка в ритъма и съдържанието.

Певицата пееше тихо и с чувство, съсредоточена и изразителна. Бях безкрайно благодарен и доволен и като долових голямото ѝ майсторство, продължих:

— Бабо Драгостинице, да се опитаме да ми кажеш няколко песни и без пеене.

Започнах да записвам рецитацията ѝ. Текстът се оказа добър и тук певицата не допускаше грешка в съдържанието и никакво нарушаване на ритъма. За да не се изморява жената и да не я измъчвам, решихме да казва песните с малко мелодия и разказ. Бях щастлив, че съм попаднал на такъв изобилен чист извор на народната песен. Работихме неусетно няколко часа, докато усетих умора в ръката си, без да чувствавам, че и тя е уморена и неспособна да попада на нови текстове.

Аз ѝ подсказвах някой мотив, като припомнях с малко думи записвани песни другаде, като предполагах, че те може да съществуват и в този край в една или друга версия или вариант. Опитът ми сполучваше. Нейният репертоар беше неизчерпаем.

Оставихме за другия ден. Тя беше напълно спечелена за моята идея и видимо изпитваше удовлетворение, че съм я зачел с внимание.

На другия ден работихме почти до вечерта, на третия също, като трупах една от друга по-интересни епически и лирически песни от разните жанрове. Удивлението ми растеше, като гледах каква огромна и сигурна памет имаше тая жена. И си мислех колко е важно от една единствена певица да се обхване всичко, което тя има в своята чиста и необикновена памет.

Така се постави началото на сборника, издаден на следващата година. Убедих се, след като слушах и други певци, много по-зле подготвени, за да помнят песни, че Драгостиница ги надвишава със своите песни и в своята среда тя е една издигната личност.

Разделихме се приятелски. След година получих портрета ѝ, изпратен ми от нейния син. Сборника снабдих с един етюд за характера на нашата народна песен. Драгостиница беше с подвижен ум, напираше и хумор въпреки меланхолията ѝ. Разпитвах я подробно как ѝ идват на ума така лесно толкова песни, които не е пяла дълго време. Тя отговаряше и нейните отговори съм цитирал в сборника.

— Вашата първа среща с голяма певица, както и народът разбира — именно голяма, — се е увенчала с необикновен успех. А трудно ли ви беше след това да откриете Васил Димов, другия ваш обект от Еленско?

— След като поставих такова успешно начало, аз се окуражих и почнах да разпитвам из махалата. Казаха ми и за Васил Димов. Срещата с него и творчеството му съм описал в сборника. Нищо повече не бих могъл да си спомня за него. Но трябва да наблегна на факта, че той не е само певец, но и творец

на песента или по-право той дообработва, доусъвършенствува песента и я пригажда както към слушателите, така и към своите певчески и гласови възможности. В това отношение той се отличава от всички певци, които слушат в този край, а и другаде.

През 1916 г. М. Арнаудов посещава град Тетово, за да се опознае поотблизо със своя род по бащина линия и неговия произход. Той обикаля в продължение на два месеца редица села около Тетово и записва огромен брой фолклорни материали, които едва сега пригответи за печат, обособявайки ги в голям том. Опознавайки отблизо населението на Тетовско — едно предприемчиво, оптимистично и трудолюбиво население с ясно национално съзнание, с вярно чувство към своите обичаи и творчество, — М. Арнаудов до голяма степен си обяснява някои ярки черти от характера на своя баща: преди всичко енергичност, добросърдечност и преданост към родно и близко. Нека се надяваме, че в близките една-две години нашата общественост ще има и тоя извънредно богат по съдържание и разнообразие том с народно творчество от Тетовско, със задълбочен и сериозен предговор, който анализира материала, съпоставя го с материали, записани от други фолклористи, посочва интересни варианти и особености на някои от мотивите. Може да се каже, че и по подредба, и по класификация и анализ този том ще заема едно от първите места в нашата фолклористика досега.

Все по това време Арнаудов обикаля и Северна Добруджа и записва оттам много песни, които бяха издадени в 1923 г. в СбНУ, т. XXXIV. Този сборник се намира на по-високо стъпало, що се отнася до класификацията и подредбата на материала, отколкото сборникът от Еленско. И това е съвсем естествено. След първия у нас опит за научна класификация на песните първото сериозно проучване за развитие на песенния мотив, вариантите, певците и песните, които М. Арнаудов прокарва в етюда си към „Фолклор от Еленско“, материалите от Северна Добруджа са подредени вече върху по-раншния опит, доразвит и обогатен, сведен до едно относително съвършенство на песенната класификация.

Докато попадането в Еленско, както видяхме вече, е една чиста случайност, то посещението в Тетовско и Добруджа е резултат на план — да се види песента в тия толкова отдалечени и сравнително различни краища на отечеството ни. За Северна Добруджа трябва да бъдем особено благодарни на М. Арнаудов, защото почти веднага след това тя беше окупирана от Румъния и излезе из пределите на България.

Записите, които прави лично Арнаудов в един или друг край на страната и събира доста значителен по количество и качество фолклорен материал, както и подборът, който прави на епически песни, за да ги включи в изследването си „Крали Марко в народната ни поезия“, му дават солидни основания да се заеме с разработването на една доста трудна тема, каквато е поетиката на народната песен. И още нещо — М. Арнаудов успява да докаже демократичния произход на песента и главно на епоса, като по тоя начин отхвърля съществуващото дотогава мнение, застъпвано от много учени, за аристократичен произход, т. е. че песента се създава в по-висшите слоеве и оттам се разпространява върху по-низшите, широките народни маси. Във фолклорната наука дълги години и десетилетия преобладава митът, застъпван от В. Ягич и М. Халански, че „народният“ епос е бил първоначално култивиран в аристократическите кръгове около феодалите и господарите и че едва покъсно, когато настъпват „неблагоприятни условия за държавата и съсловieto на певците, той е минавал у певци от по-долната класа, пръснал се е между народа“. М. Халански пък отива още по-далече, като приписва на епоса естетически достойнства, чужди на обикновената народна песен, и го дели от народната песенна традиция.

След като анализира теориите и доказателствата на неговите изтъкнати предшественици, М. Арнаудов казва: „Ние стоим на становището, че не може да има никаква принципиална разлика между красоти на предполагаемия средновековен епос и на лирическата фабулистика, никнала много по-късно. Разликата би била собствено разлика между нееднакво надарени певци при еднакви или приблизително еднакви битови условия. Защото и днес не всеки умеє да пее старите песни или да измисля нови и дори относителната оригиналност е рядко явление. Това, което се струва необяснимо за Халански — и в разрез с принципите на еволюцията, — то се разрешава от само себе си чрез предположението, че добрите стари песни са създадени на времето си (XVII, XVI, XV в. или по-рано) от личности, които изпълват с поетически качества и които намират своите равностойни продължители в певци, също тъй редки, от по-късно време, от каквито записват най-добрите си варианти Миладиновци у нас, Караджич у сърбите, Якушкин у русите. При това фактите от миналото, доколкото ги имаме, говорят за една устойчивост на народното-поетическо предание откъм техника и стил.“¹

Арнаудов признава съществуването на дружинни певци, които по време на война или в мирни дни при различни тържествени случаи нагласяват своите възхвали и описания на княжеските подвизи. „Но, казва ученият, без съмнение остава, че тези певци стоят откъм култура във всяко отношение на равнището на излезлите пряко от народа трубадури или жонгльори и че ако те биха ги превъзхождали някак, би се получил епос, подчинен на много правила, ала в замяна на това неспособен да се запази у народа. Романците за Крали Марко от XV в. не са могли да бъдат в никой случай технически и естетически нещо подобно на „Песента за Роланда“, никнала не в XVIII, а в XI в., и то в средата на книжовници (не от народни песни): те биха могли да представляват или съвсем художествен продукт, от какъвто няма никакъв помен в старата ни книжнина, или народни песни от типа на тия, които слушаме по-късно в устата на един Васил Димов. . . И ако тогава е имало някаква дружинна песен от по-висок разряд, назначена да радва избраници, тя ще е изчезнала — щом е останала незаписана — едновременно със съсловието на феодалния бард, станало или невъзможно, или излишно при новите условия.“²

Приемайки за основа тия доказателства, М. Арнаудов се впуска в една голяма екскурзия из българския и сръбския епос, които са били използвани от учените в миналото, за да доказват своята т. нар. „аристократична“ теория, отива към средновековния византийски епос, към средновековния западен (френски) епос, за да завърши убедително и силно своето заключение: „Проблемът за възникване, освободен от изкуствените тъмноти и затруднения, които внася хипотезата на Халански, може да се решава само въз основа на по-новата история на епоса, и то в съгласие с възгледа на простионародно, макар и конвенционално-лично, творческо начало.“³

Наблюденията, които правим върху състоянието на фолклора и създаването на нови поетични творби, главно песни, от по-ново време, потвърждават без никакви уговорки това становище на акад. Арнаудов. Многобройни разговори с анкетирани народни певци и певици, и то не в нарочна анкета, а случайно, при записване на песни или приказки, показват, че именно тия певци из народа създават песните, възпяват едно или друго събитие, станало в дадено село, град или околия, което е развълнувало душите на хората, нарушило е обик-

¹ Очерци по бълг. фолклор, II изд. 1968—1969, т. I, стр. 465.

² Пак там (II изд. 1969, т. I, стр. 466 сл.).

³ Пак там, стр. 468.

новения ежедневен и спокоен ритъм на живота. Становището на М. Арнаудов за демократичния произход на епоса намери широко признание и се застъпва в гледищата на много изтъкнати учени в чужбина.

Проучване на песенните варианти се предприема за първи път от М. Арнаудов в неговото изследване „Фолклор от Еленско“. Дотогава българските фолклористи не са спирали погледа си върху вариантите, ако преди това не споменем изследването на проф. Иван Шишманов „Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи“ (1894). Но в това сериозно и задълбочено изследване ученият се спира на вариантите само дотолкова, доколкото те могат да го подпомогнат в неговата хипотеза за създаването и огнището на песента, за нейното разклонение и пътуване. В труда на Ив. Шишманов вариантът на песента се разглежда като средство за установяване компонентите на самия мотив, а не се изследва възникването на разнообразните варианти и версии, по-далечни разработки на същия мотив.

М. Арнаудов посочва шест способа за образуване на песенните варианти. На първо място той поставя механичното възникване на варианта, който се гради върху вече създадена песен, но тази песен е възприета без много подробни описания, схванати като излишна подробност или като уморителни повторения. Той привежда случай от своята записвателска практика и особено работата му с известния народен певец еленчанина Васил Димов, който го попитал „трябва ли да повтори дългата реч на мъжа към жената в една балада“. Друга певица, Ана Михова, е изпяла една песен на майка си, записана 25 години порано, но при повторното записване певицата я изпяла почти наполовина размер, като се е освободила от повторенията, без с това да наруши развоя на фабулата или смисъла на цялото.

При втория случай ученият посочва обратния начин: когато един малък текст „с едва нахвърляни бегли линии на фабулата бъде разработен и развит подробно, така че например една малка обредна песен се превръща в цяла поема или балада“. Но тук трябва да се наблегне на обстоятелството, че за певца е нужно да притежава богато въображение и поетически дар, за да успее да запълни празнините, да изясни образите, да опише подробностите, да се вдълбочи в характерите. И всичко това певецът прави благодарение на своя талант, на своето поетическо вдъхновение и виждане на нещата, които са му послужили като основа за създаване на една или друга поетично-песенна творба.

Третият случай е, когато дадена песен променя условието на своето съществуване и се премества от един песенен жанр в друг да речем — трапезарска в хороводна, любовна в битова новела и пр. в зависимост от настроението на певца, към което се прибавят пак освен вдъхновението и поетическото виждане също така и мелодията, размерът и ритъмът на песента. По тоя начин са се образували на основата на епическите юнашки песни много по-късните хайдушки. Същото може да се наблюдава при обредните песни, които постепенно са се освободили от различните ритуални описания и са станали малки песнички, твърде опростени и съкратени.

Четвъртият случай на образуване варианти, посочва Арнаудов, е когато се променя основната идея. Тук влияе моралът на певца, както и средата, в която трябва да съществува песента. За този случай фолклористът ни показва хубав пример с баладният мотив за невярна Груевича, който в известни варианти е разработен така, че жената остава непровинена в очите на слушателите и се явява достойна съпруга, но враг на измамника любовник, който я хваща в гората. „Получава се по такъв начин — пише Арнаудов — една успо-

редна версия, която знае други перипетии и друг финал. "Впрочем това авторът доказва най-добре в очерка си „Вярна или невярна Груевица“¹.

Убедителен е и петият начин за създаване на варианти, който ни посочва М. Арнаудов. При този случай една интрига, идея, една фабула се пренася от един герой на друг или от един тип герой на друг, по аналогия. Често пъти при такива варианти се пренасят елементи и от друг тематичен кръг, който по начало стои твърде далече от разработения нов.

Последният шести начин за образуването на варианти е, когато се събират няколко мотива и теми, сходни помежду си, за да създадат един нов вариант или на пръв поглед свършено нова песен. Но създадена тази нова песен, неминимо напомня своите близки по тема и сюжет песни, от които е възникнала самата тя.

Аз се спрях подробно на тези шест случая, посочени ни от М. Арнаудов за образуване на песенни варианти и версии, защото те се потвърждават непрекъснато в живата песенна традиция на нашия народ. От практика знаем, че всички видоизменения на песните, които наблюдаваме, отнасящи се до промяната на мотива и неговата широка разработка или пък опростяване, стават непременно по един от тези изтъкнати от автора случаи.

Като потвърждение на това, че М. Арнаудов познава в дълбочина песенните мотиви на българските народни песни и че той винаги и напълно обосновано доказва едно или друго гледище по отношение на произхода на дадена песен, на вариант, версия и пр., ще разкажа следния случай:

През август 1968 г. на Агликина поляна в Сливенския балкан се проведе големият национален певчески събор „Хайдушка прослава“. Тук взеха участие повече от 3200 изпълнители на хайдушки народни песни, групови и индивидуални. Обикновено се пееха известни хайдушки песни. Чухме и някои съвсем нови и непознати варианти. Там записах една чудна песен, която обнародвах същата година в сп. „Читалище“, кн. 10. В тази песен имаше и героичен хайдутин, и тежки битки, и смъртоносни ранявания с куршум или сабя, и лекуване с целебни билки и накрая, както става в повечето от тях песни, предателство. Дотук песента се развива в познатия ни хайдушки свят. Но финалът е изключителен. Майката се мъчи да спаси предаден, тежко ранен хайдутин, който е в несвояст. Но когато вижда къщата, обградена от башибозук, тя, напрегнала последни сили, се заклева пред полумъртвия си син: „Както съм те с мляко кърмила, /тъй ще ти кръвта изпия, / в чужди те ръце не давам!“ Убива сина си, убива и себе си. Башибозукът намира топлите, облени с кръв трупове на майка и син. Наистина покъртително.

М. Арнаудов изслуша много внимателно песента, остана развълнуван известно време, „преклянайки се пред подвига на майката“ — както каза сам. Но след малко, като се поопокоти и освободи от силното впечатление на песента, той ми разви цяла лекция върху създаването на песента и анализира финала като късно привнесен момент.

— За това ми дават основания много неща — каза той. — В другите хайдушки песни, пък и никъде другаде нямаме убийство от ръката на майка, ако изключим битовата балада „Майка убива сина си пътник“. Но и тук самото наименование на песента подсказва, че майката е извършила убийството, защото не е познала в лицето на странника своя син. Навсякъде другаде тя е позната като закрилник, като човек, обречен на страдания и мъки заради чедата си. Колко хайдушки майки са страдали и са се мъчели в ония години, без да получат съчувствието, което са им дължали околните? Но аз съзирам в тая песен нещо от влиянието на събитията, станали по време на Априлското въстание. Ти знаеш

¹ Очерци по българския фолклор, т. I (1968), стр. 533 сл.

великолепното стихотворение на Вазов за Кочо Чистеменски. Знаеш и това, че сам е убил жена и дете и неговият пример е бил последван от мнозина други. Това е допаднало на народния певец, който хроникира събитията, без да се стреми да даде поетически образи и художествена форма на творбата си. Но така или иначе, този случай се е разчул и е намерил приложение към дадената песен, като певецът е бил майстор, че е поставил сабята в ръцете на майката — жената, която създава живот и живее, за да крепи създаденото от нея. Но тук в случая трябва да предположим, че съзателят на песента е бил човек с голямо въображение и със силен патриотичен дух, да покаже смелостта на българката и тогава, когато иска да запази ореола на своето дете, герой на толкова подвизи и безстрашни дела. „Силните хора са родени от силна майка“ — както казваш ти. Певецът също е разбрал това, казал е своята дума, увенчал е майчиния подвиг, който не бива да се забравя от никого. И песента изпълнява своята мисия — тя обезсмъртява героите, задължава слушателите. Аз винаги съм се вълнувал от тия песни, където е извисено човешкото чувство и морал на един пиедал, който трудно може да се достигне от обикновените хора.

*

При разглеждане въпроса за вариантите, тяхното създаване и разпространение неминуемо изниква и още един важен въпрос пред фолклориста — въпросът за класификацията на фолклорния материал. Разбира се, най-напред се прави една строга граница между песен и приказка, двата основни жанра в народното словесно творчество. Но когато дойде ред тия големи дялове да се обособят в по-малки, обобщавайки строго мотиви и теми, фолклористът винаги се натъква на трудно преодолима задача. В своята интересна студия „Поетиката на народната песен“¹ М. Арнаудов поставя и тоя въпрос с цялата негова сериозност. Като прави един обоснован и приемлив преглед на опитите за класификация, той посочва, че: „най-правилна ни се струва една класификация, която изхожда от литературно-исторически критерии, държейки сметка за предметно родство между мотивите и за начина на обработката. . . А материалната страна, съдържанието, е най-важното — при условие, че се зачита не само тематичната схема и общото развитие на даден мотив, но и техническият момент, поетическият стил. И да има от това становище някои недоразумения, те са по-малко, отколкото онези при другите класификации с техните чужди за самата песен критерии. Така като главни видове песни ни се представят: 1) Юнашките (героичните) с техния разказ — често приказно-фантастичен — за авантюри на старите юнаци. 2) Митичните балади и между тях най-често някои с необикновеното или невероятното на една история, в която често са замесени демонически същества. 3) Новелите („битовите“), които обработват случки от реалния съвременен живот. 4) Хайдушките песни, в които има като че ли едно кръстосване на мотиви от първата категория с осветление от третата, на нови юнашки подвизи с интерес към сензационното. 5) Легендите със сюжет от Библията и агиографията, в стила на юнашките песни, баладите и приказките. 6) Лирическите в голямото им разнообразие (като прибавим и припаяките), най-често с любовен мотив, в елегичен или хумористичен тон. 7) Обредните песни, като имаме пред вид календарните, т. е. песните при определен случай на годишния религиозен и магически обичай, и главно стария репертоар на коледно-пролетния цикъл и после сватбените семейни песни и 8) Тъжачките, т. е. традиционните импровизации в ритмична проза при смърт.“

¹ Очерци по българския фолклор (II изд. 1968—1969), т. I, стр. 439.

Авторът не пропуска да отбележи, че при тази класификация се наблюдава „континуитетът“, който неусетно води от една група песни към друга. Така например винаги усещаме едно преливане от юнашките към митическите и оттам към битовите новели, често пъти пък от новелите се отива към хайдушките песни, а от обредните към легендите и любовните или пък към другите лирически песни. Също така той признава, че дадените от него категории песни не са затворени системи, а „крайно подвижни кадри“ и само в съвсем определени случаи имаме известни чисти тонове.

Признавайки цялата подвижност на класификацията и трудността за нейната категоричност, М. Арнаудов дава в своя сборник от Северна Добруджа и подотдели „балади“ и „новели“ дори и при най-малките песни с лиричен характер.

— Класификацията е по начало нещо изкуствено и невъзможно. Но за по-лесно разделяме материала на дялове, за да може да се проучва. В приказките всичко е фантастика, макар да се долавят вярно отличителните черти на разните животински характери. Например лисицата е хитра и непостоянна. Но разказвачът я окарикатурява още повече и преувеличава нейните характерни черти, за да се създадат приключения и конфликти, занимателни за въображението на слушателя. Но, както знаем, и приказките за животни са фантастика, както и в битовите приказки се явяват не едно и не две невероятни приключения и събития. Действителността познава преходите. Може ли точно да разграничиш пролет от зима, когато един ранен пролетен ден е студен и неприятен? Или, както стават през последните години зимните измами: меки, топли слънчеви дни, на които биха завидели и най-приятните да кажем майски или дори юнски дни.

Приказката е един труден литературен жанр, в смисъл, че има малцина добри разказвачи, способни да издържат една композиция и да намерят най-сполучливия езиков израз. Тук клишетата не са тъй обикновени, както при песните. Песните по-лесно се разделят. Тук класификацията не се натъква на толкова трудни критерии за разграничение на фабулистика и стил. Там юнашките песни са юнашки. Хайдушките и те са юнашки, но те са истински предания с реалистика в събитията и характерите. Инджето е Индже, една реална личност, която, както знаем всички, е съществувала и играла значителна роля за времето си. Това, че към реалната личност Индже има приписани и прибавени някои изключителни, невероятни черти, не пречи да го възприемаме като реалност. При всеки „исторически“ спомен по-късните поколения внасят редица невероятни или чудни подробности, за да засилят впечатлението от героя. Но те са по-късни добавки. Трябва да правим разлика в последователните наслоявания след възникването на този род творби. За Ботев днес какво не се приказва, но тогава, когато той изпява своите вдъхновени песни и принася младия си живот в жертва на народната свобода, неговият ореол не блести, няма го героят и певецът Ботев. Затова се налага винаги при научни изследвания да се разграничават първоначалните ядра на фабулата от натрупаните по-късно признаци. А освен това не бива да се забравя, че при песента ръководната роля се пада на мелодията и на нейната ритмична схема, която налага краткост или дължина на изложението. И тук цари също тъй, както и при приказките, голямо разнообразие във фиксиране на събития и на характери, но все пак се създава бързо един поетически канон, следван често пъти механически.

При приказките е по-трудно да се установи такава „механизация“, защото самият разказ е по-труден от песента и механичното пренасяне на едно събитие или един герой от един род приказка при друг се оказва по-мъчно приложимо. Но добрите разказвачи, които имат богато въображение и мярка в композицията, преправят лесно една битова приказка в чисто фантастична, като запазват

само имената на героите и техните основни човешки черти. За разказвача е важно да владее слушателя си, и както ти сама отбелязваш в студията за майка си, той реди приказка след приказка, измислица и действителност така, че държи будно съзнанието на слушателя и поддържа живо неговото любопитство до самата развръзка.¹

Слушам търпеливо големия учен, почерпил изводите си от своите лични наблюдения и изследвания на словесното народно творчество. В някои пунктове не се съгласявам с него, мъча се да го убедя в своите доводи. От своя страна той внимателно следи моето изложение и като стигам до мисълта за вековната устойчивост на някои мотиви в народното творчество, както е например случаят с етиологичните легенди, към които не са натрупани нови елементи, акад. Арнаудов казва:

— Разбира се, че има и такива песни и приказки, които в основата си са запазили своя първообраз. Това са ония лаконични и стегнати народни легенди, които имат кратко изложение, без никакъв увод, без никакви сложни ситуации. Но, както знаем от изследванията, много от хубаво разказаните и развити приказки са добили вече гражданственост. Тия приказки ги виждаме най-често добили утвърждение в личното творчество на отделни писатели. Да вземем само приказките на Андерсен. Та това е удивително творчество, построено върху създаденото от народа не винаги художествено произведение, понякога дори бедно откъм образи, характери и картини. Та приказката, попаднала в ръцете на един майстор на словото, може да бъде и основа за един великолепен епос, както имаме Одисеята.

— Вие намирате ли значателни успехи в творчеството на наши писатели, изградено върху един песенен или приказен мотив? Питам ви не за съвременните ни писатели, а за ония, които са били ваши съвременници, приятели и познати? Зная вашия преглед върху творчеството на някои писатели, застъпили мотива за вградена невеста. Но там вие не одобрявате почти никой, ако не отделим от тях Петко Р. Славейков с „Извора на Белоногата“.

— Какво да ти кажа! Нещо бих съзрял у Йовков с неговите легенди. Тук авторът отлично използва народната фабулистика. Каквото и да четеш от „Старопланински легенди“, всичко е шедьовър и всичко е пример за сериозно лично творчество върху основата на народните легенди и приказни мотиви. Той щеше да напише и втори том, но не му стигна време. Беше приятел на Васил Лечев и ценеше високо неговите родопски записи. Дори в анкетата на проф. Казанджиев той подчертава своето истинско възторжено отношение към тия записи. И ако беше написал втори том, той сигурно щеше да бъде още по-хубав и по-съвършен от първия, защото имаше вече един сполучлив опит, а сполуката винаги вдъхновява и чертае по-широки хоризонти на въображението. Разбира се, при това Йовков имаше и едно изключително високо чувство за мярка и влагаше много вкус, та пресъздадената творба биваше само Йовкова, народната основа се губеше, но това е щастливо губене, защото от него се ражда литературен шедьовър.

— Какво бихте ми казали за Пенчо Славейковото творчество върху народни мотиви? Някои от съвременните ни поети дори се мъчат да го подражават. Аз лично съм малко скептична, когато чета „Книга на песните“, защото намирам, че при някои добри сполуки от неговата намеса все пак се е изгубил чистият образ на народната песен, а личното му творчество не е ясно изразено, за да мине песента като негова, както например е при Йовков. Ние знаем народната

¹ Фолклор и литература, 1968, Ел. Огнянова, Творчество и репертоар на една съвременна разказвачка, стр. 237 сл.

легенда, но в съзнанието остава това, което е написал Йовков, първообразът стои незасегнат и винаги народен.

— Пенчо Славейков ценеше народното творчество и правеше опит с някои мотиви, като „Чума̀ви“ и „Неразделни“. Но той никога не успя да направи нещо като изкуство от суровия материал. Причината тук е проста: По моему той въобще не беше поет с поетическо въображение, енергия на вживяването и усет в художественото слово. Тези качества бяха присъщи на бащата, а не на сина. Ако сравним Пенчо Славейков с Кирил Христов, който написа поемата „Хоро“, последният е много по-напред. Но и К. Христов проявяваше слабост да подобрява народната песен, приспособявайки я към условностите на индивидуалното творчество. Яворов за разлика от двамата не пожела да използва народната песен и само веднъж или дважд прибегна до нея, за да изкаже своите „Хайдушки песни“. По една идея, дадена от П. П. Славейков, той влезе в конкурс с Петко Тодоров и Пенчо за лична обработка на един поетичен мотив, намерен от Пенчо в една гръцка песен, преведена на немски и възприета от българите в южните предели на страната ни, за да бъде приспособена към условностите на нашата самобитна народна песен. Цикъла „Хайдушки песни“ Яворов пише за удоволствие на Гоце Делчев. Сам ми е признал това. Обаче в „Павлетица млада“ той пресъздаде народния мотив по един крайно оригинален начин, запазвайки сърцевината на основното настроение. Яворов би могъл с голямо умение и лекота да продължи този род пресъздавания на народното творчество и да постигне една чудна лирика, съсед на собствената му чувствителност и доказателство за голямата му езикова мощ. Но той нѐма време за подобни опити, бидейки погълнат твърде рано и докрай от тревогите на личната си съвест и от терзанията на поробена Македония. За него беше по-важно да подпомогне революционния кипеж за свободата на македонците, отколкото да прави поезия с индивидуалистични мотиви, засегнали големите проблеми на живота и на човешката съдба.

— Вие, който добре познавате Йовков, Пенчо Славейков, Кирил Христов и Яворов, знаете ли някой от тях да обичаше да пее народни песни и особено при случай, където обстановка и настроение позволяват това?

— Не съм чувал никого от тях да пее народни песни, въпреки че Йовков беше голям любител на народната песен. Трябва да се изтъкне, че той не признава нищо по-хубаво като музика и пластика на образите от народната песен, била тя хайдушка, юнашка или любовна, повтарям, макар сам той и да не пееше. Йовков беше някак си органически сраснал с народния бит, както го е запомнил от родната си Жеравна, и тъй великолепно описал в разказите си с добруджанска тематика. Бих казал, че драми като „Албена“ и „Боряна“ са поеми от народния живот, включени във видения и в стил, които звучат като продължение от народното творчество.

— А къде поставяте Вазов при използването на народните песенни и приказни мотиви, както и на народния бит?

— За Вазов, като изобразител на българския народен живот в села и градове, може и трябва да се говори обширно. Само като четем „Под игото“, ние се натъкваме на толкова верни снимки от натура при описанието на обичаи, характери, народни забави, народен хумор, народни песни, колкото не срещаме в творчеството на никой друг наш автор с тематика от българската провинция или българската столица. Във всички останали свои неща, например в поемата „Грамада“ и „В царството на самодивите“, той вмѣква великолепно картини и наблюдения от бита на българина. Той използва и образи, и епизоди от народната балада и от народната героична песен. В стихосбирката си „Поля и гори“ той има цикъл „По народни мотиви“. При различни случаи Вазов говори с възхищение за народната песен и за езика, и за поетическия език

на народа, който има толкова свежест и такава сила в изразните средства. Ибо трябва да признаем, че Вазов в най-широкия смисъл на думата се оказа в творчеството си един великолепен и възторжен художник на българския народен бит и народни нрави, използвайки на широка основа създаденото през вековете народно творчество. Оценката на Вазов за това наследство винаги е била най-висока, защото той познаваше народните нрави и творчество като малцина други.

В честите ни разговори върху народните песни и приказки ние имавме възможност с акад. Арнаудов да засягаме отношението на писатели и поети към него, както и да се спираме по-подробно върху научната и изследователска дейност на един или друг деятел. Така веднъж, когато ставаше дума за класификацията на народната песен, тема, на която и двамата отделяхме много време, стана дума и за известния музиколог-фолклорист Васил Стоин. Това е човекът, който с апостолска преданост се зае да обходи страната надлъж и нашир и да запише десетки хиляди песни: текст и мелодия. Сборниците „От Тимок до Вита“, „Средна Северна България“, „Тракийски сборник“, „Родопски народни песни“, които Стоин издава приживе, както и в посмъртните издания „Песни от Западните покрайнини“ и още два тома, излезли през последните няколко години с песни от Североизточна България, са едно неопценимо богатство, получило висока оценка и от най-напредналите в културно отношение европейски народи. Ето защо за мен беше особено важно да чуя мнението на акад. Арнаудов за огромното народополезно дело на този пионер в нашата музикална фолклористика. Говорихме надълго и нашироко за тези сборници с хиляди текстове и мелодични варианти.

— Адмирам предаността и последователността на Васил Стоин при една събирателна дейност на народното творчество, която ни завеща няколко големи тома. Това е неизчислимо богатство, събрано от един отделен записвач, както втори по широк обхват и компетенция — музикална и езикова — мъчно мога да установя при други наши фолклористи.¹ . . . Трябва да се радваме, че той остави прекрасни ученици като Райна Кацарова, която с написаното досега запълва значителна празнина в нашия музикален фолклор.

*

Голямото внимание, което се обръща в наше време на художествената самодейност през последните години, налага и едно ново, съвременно използване и тълкуване на българското народно творчество. Това еднакво важи както за словесното творчество, така и за народните хоръ, за носните, някои здраво сраснали с бита на народа обичаи и празнични тържества. И всички, които трябва да осъществяват тези задачи, непрекъснато дирят материали, научни изследвания по един или друг въпрос на фолклора, съветват се със специалисти в различните фолклорни жанрове. В това отношение изследванията на акад. Арнаудов станаха нещо като ръководство, като път, по който се осъществяват интересни художествени замисли и хрумвания.

В напрегнато и изпълнено с ентузиазъм творческо ежедневие заварвам един ден акад. Арнаудов у дома му. Той ми показва разхвърляните около него книги, бележки и фишове, хваща се за главата и казва:

¹ Акад. М. Арнаудов пропусна тук да помене сътрудниците на Васил Стоин, които, оценявайки високо значението на записваните материали, сами обхождаха страната, записваха голям брой песни, които намериха място в отделните излезли сборници под ръководството на Стоин. Това са: Райна Кацарова, Павел Стефанов, Иван Камбуров, Христо Илиев и Константин Загорски. Трябва да отбележа и това, че сам Стоин е отделял много внимание на езиковата страна на записваните песни и затова той поканва като съветник по езиковите въпроси проф. Стефан Младенов.

— От къде да започна? Всичко трябва да проверя отново, да попълня с нови материали, да пиша тук и там!

— Но вие не се безпокойте много, книгите ви ще вървят и без никакви нови допълнения и поправки — опитвам се да го успокоя.

— А, не! Всичко подлежи на проверка. Животът и практиката са нещо, с което винаги трябва да се съобразяваме. Те критикуват основно и задълбочено всичко написано в миналото, утвърждават или отричат дадени теории и хипотези. Слава богу, че още на времето съм прозрял дълбоката връзка с живота, която е залегнала и в работите ми, та затова ми е лесно сега. Трябва да прибавя излезли по-късно материали, за да бъде по-пълна картината. Нови наблюдения и изводи върху фолклорните си студии не правя, защото много от празниците са изчезнали или ако съществуват, те се провеждат просто механично, като спомен от нещо било и отминало. Днес се търси само любопитната и забавна страна на обряда, без вникване в неговата дълбочина и същност. Запазени са ония моменти, които изискват музика и песни.

— Когато работите над вашите изследвания, имате ли чувството, че всичко, каквото сте запланували, е изпълнено? Защото в цялата ви работа над фолклора личи една плановост, казано съвременно, една системност в подбора на темите и на областите, ако щете.

— Мисля, че един човек, който е посветил живота си на науката, никога не може да седне самодоволно и да рече: „Направих всичко!“ Непрекъснато се явяват в главата нови идеи, нови хрумвания, които дирят своето право на съществуване. Ето аз оставам длъжник на поколенията. Не можах да осъществя замисъла си да напиша три тома за епоса, като го изследвам в пълната му дълбочина, като покажа най-добрите образци от творчеството на народния гений. Защото именно при епоса личи най-добре каква творческа памет има народът, как широко и при това образно и поетично вижда едно събитие или един живот. Длъжник съм и към баладните мотиви на митическите песни. Какви чудни образци имаме в тия песни! И никой досега не е дръзнал да се заеме с тях. Би могла да се продължи и поредицата от битови баладни мотиви, на която поставих началото с „Делба на двама братя“. А там могат да се разгледат още мотивите за „Майка убива сина си пътник“, „Мъж войник на сватбата на жена си“ и много други. Но аз оставам тези теми на вас по-младите, които трябва да привършите започнатото от нас.

— А как постъпвате, когато замислите една тема било из фолклористиката, било из литературното възраждане или литературната теория? Как разпределяте огромния материал, който сте чели преди това или който сте събрали по даден въпрос?

— Всеки човек си има начин или, както казвате сега, метод на работа. А аз винаги и при всички случаи съм имал и вдъхновение, което се ражда в един момент и живее, докато не осъществя поставената си задача.

Когато разглеждам даден автор, аз най-напред се занимавам с личния му живот, после с епохата, средата, обществено-икономическите условия на епохата и така нататък. Ето, когато писах за Любен Каравелов, аз тръгнах от Копривщица. Взех писателя за ръка и вървахме заедно с него навред из различни краища у нас и в Русия, в Сърбия, проследих всички съществуващи документи, срещи и познанства, натрупах един огромен материал, за да създам тази книга. Когато имах вече всичко готово, пристъпих към, така да се каже, композиционното изграждане на книгата. И тръгнах пак от Копривщица и проследявайки живот и дейност в ония условия, в ония години, когато всичко по-будно, по-талантливо е емигрирало, проучих средата, в която попада Каравелов, за щастие среда, която му спомага да развие своите дарби, да се запали, да заговори в него огъня на патриотизма, на обичта към изстрадалия

народ и към земята, която го беше родила и беше дала толкова много. Неговите приятели и другари му оказват въздействие със своите вече написани работи и той се обърна с лице към словесното творчество. Оттам започна Каравелов, от песните, обичаите и сентенциите на своята мила Копривщица, които поднесе в „Памятники народного быта болгар“ в 1861 г. Оттам тръгна той и вървя своя труден, бих рекъл, трънлив път, но вървя търпеливо, упорито и постоянно. Нему е чужд огънят и темпераментът на Раковски, който по това време е вече една издигната личност, с голямо обаяние, която оказва влияние на младите хора, които имат възможност да го познават или да четат писаното от него. От любов, от обич към своя народ Раковски стига дори до абсурдни мисли и възгледи, но това не пленява Каравелов. Той чете много, гледа критично на писаното от Раковски, стреми се да предаде чист и непокътнат фолклорния материал. Имам чувството, че когато е работел над своите сборници, той е бдял като над свята, над скъпа рожба, стремейки се всичко да бъде чисто и непокътнато, неопетнено от лоши помисли или други подбуди.

Трябва да ти призная, че работата си за Каравелов обичам много. Аз нарочно ѝ дадох един по-белетристичен характер, без да се отделя нито за миг, дори в мисълта си, от документите, с които работех, и исках тя да се чете като един вид роман, като повествование за един голям живот. Не зная какво ще рекат читателите, но аз мисля, че съм успял може би в намерението си. Писах я с голяма любов. Когато захвана една работа, аз съм като влюбен: чувство, мисъл, време, всичко отдавам като на любима личност. И много съм верен. Докато работя дадена книга, студия или най-обикновена статия, аз ѝ принадлежа изцяло. Други неща не поглеждам, не се отвлечам. В любовта трябва вяръност и постоянство, за да получиш удоволствието от взаимност. Така е и при работата ми — започна ли нещо, започнал съм го с цялата си душа и сърце и докато не го свърша, докато не му видя края, не помислям за друго.

Има хора, които отведнъж започват много работи и не успяват да ги довършат. Такъв беше и моят професор Иван Шишманов. Вярно е, че той беше и много зает като общественик, но при него се пораждаха едновременно много идеи, той не ги степенуваше, всичко му изглеждаше важно и интересно. И това е така. Всички въпроси, до които той се е досегнал, са важни и имат огромно значение. Той не даде обаче повече цялостни изследвания и завършени трудове, както умееше да направи това понякога с богатата си ерудиция по много и разнообразни въпроси. А по зла съдба умря твърде рано, когато можеше с пълна творческа зрелост да завърши някои от започнатите си работи.

— Може би като сте гледали неговата разпиляност, вие сте си създали своя ред на работа?

— За Шишманов не може да се каже, че е бил разпилян. Ти не ме разбирай криво. На него просто не му стигаше време да седне да работи. Дърпан на различни страни, сам той с големи интереси, не можеше да ги обгърне всички. А това, по което се е спирал да пише, е било винаги интересно, изчерпателно и богато. Взemi неговото изследване за „Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи“. Това е първо по рода си не само у нас. Това е, бих казал, класическо дело. И то ме насочи по-късно към мисълта да изследвам баладните мотиви в нашата народна поезия.

— А защо в същност толкова късно се заемате с осъществяването на тази мисъл? Едва през 1963 г. вие седате да работите върху „Баладни мотиви в българската народна поезия“, като взимате мотива за „Делба на двама братя“?

— Първо, защото имах да осъществявам много задачи. Най-напред да уча у нас и в чужбина, после учителствуване, докторска дисертация, после работа в Народната библиотека, в Народния театър. . . Освен това по него време аз работя над приказките, над студиите за обреди и легенди. И през

1916 г. започнах да се интересувам от мотива за делба на двама братя. Оттогава започват моите бележки за този мотив.

Акад. Арнаудов става, бави се известно време над една маса, отрупана с пълни пликосе, и измъкна един, от който вади малки листчета, на които е библиографиал песента, от разни списания и вестници или пък отделни сборници и записи, разкази на отделни хора, като отбелязвал най-добросъвестно източника и датата.

— Когато аз навлизах в нашата наука, наследството ни беше много малко. Трябваше изпърво сам да се сещам с какво да се занимавам, с какво да се захвана. При това не можеше по онова време да познавам напълно опита на чуждите учени. Нашата действителност се отличава много от тяхната и затова трябваше на място да се създават и решават проблеми, ползвайки се твърде осъдително и от чужди източници. Затова всичко, което виждах в учителите си, аз го поглъщах, но не механически, а по мой си начин.

Да вземем статията на Ив. Шишманов „Предмет и задачи на нашата етнoгpафия“ в том първи на Министерския сборник от 1889 г. Тая статия има епохално значение за нашата фолклорна и етнoгpафска наука. Когато се реших да издам моите очерци в 1933 г., исках да повторя опита на Шишманов в този смисъл: да разработя и осветля редица въпроси, свързани с общия характер на фолклора, да проследя развитието на нашата млада наука, да засегна по-важните явления в нашите легенди, песни и приказки и пр. Ти виждаш сама колко често се позовавам на тази Шишманова студия. Цитирам я често и с голям респект. Аз никога не си позволих волността да критикувам грубо някои от неговите колеги, да речем Милетич или Б. Цонев, или пък самия него. Напротив, винаги съм имал съзнанието, че небето не се достига, като хвъркнеш от земята, а че трябва да стъпваш на плещите на предшествениците си. Който иска да достигне тавана на науката, трябва да се облегне на традицията, на опита на ония, които са били преди него. Това го изисква преди всичко чувството на дълг и добросъвестност. Оригиналноста на моята работа е относителната оригиналност на моя дух. И няма нищо унижително, ако се признае оригиналността и силата на автори преди тебе, майстори на изследването. Според мен личността е съвд на една самородна мисъл, която се извява най-различно в работата на всеки сериозен учен.

Слушам думите му, гледам го с любопитство. Той винаги се оживява, сякаш се подмладява, когато говори за своята работа. Един млад и енергичен дух господствува над написаните страници, над дебелиите томове, над малките бележки със справки. И мисля си, какво би представлявала българската фолклорна наука, на която Иван Шишманов поставя здрави и широки основи, без тази изключителна работоспособност и значителна ерудиция, която има М. Арнаудов? Защото той не само възприе поставените от Шишманов задачи, но ги осъществи така, че почти неизвестният български фолклор получи широка известност и българската фолклорна наука доби пълен разцвет и се радва на изключителна популярност. И всички ония, които малко или много навлизат в българския фолклор, винаги ще се срещат с името на М. Арнаудов, едно име синоним на трудолюбие, на честност, на безпределна обич към народа и неговото безсмъртно творчество.

За него, за акад. М. Арнаудов, винаги може да се каже с гордост: един живот, който принадлежи на българската наука и на българския народ. И още нещо, от което трябва да се учим от този учител и изследовател на българския фолклор, на Възраждането, на литературознанието — чувството на обич и признателност към ония, които са ни учили и посочили пътя на науката. Това е един високо етичен дълг, едно чувство на преклонение. Арнаудов ни учи на него с цялата своя седемдесетлътна научна дейност.